

Reikeihardus Libainleiks

RUGINWALDUS DWALAKÓNEIS, GOCI, DIABŁY I POEZJA

I. WPROWADZENIE

Na pewno wszyscy znacie Ruginwaldusa Dwalakóneisa. Nie? Doprawdy? A kto napisał *Hobbita* i *Władcę Pierścieni*? Ronald Tolkien - słynny J.R.R.T. - miał w zwyczaju w czasach studenckich podpisywać się na pierwszych stronnicach przeczytanych książek „gotyzując” swe norweskie imię Ronald (pochodzące od starogermańskiego *Reginald*, które składa się z dwóch elementów: **ragina-* ‘sąd, rada’ i **waldan* ‘rządzić’ - w gockim Ruginwaldus) i niemieckie nazwisko Tolkien (< *Tollkiehn* < *Tollkühn* pochodzące od niemieckiego *tollkühn* ‘szalenie śmiały’ < *toll* ‘szalony’ + *kühn* ‘odważny’, zaś w gockim *Dwalakóneis* < *dwala* ‘głupiec’ + **koneis* ‘odważny’) i nadając im gocką formę *Ruginwaldus Dwalakóneis* (L 218, 357, 428-9).

Goci znaleźli się w kręgu zainteresowań Ruginwaldusa Dwalkóneisa bardzo wcześnie, jeszcze w czasach gimnazjalnych. Ten tajemniczy lud, który odegrał bardzo ważną rolę w okresie Wędrówek Ludów (IV-V w. po Chrystusie) i w procesie stabilizacji kontynentu europejskiego po upadku Cesarstwa Zachodniego, stał się Tolkienową inspiracją dla wykreowania stepowych jeźdźców Rhovanionu, Nortów z *Władcy Pierścieni* Tolkiena - przodków Rohirrimów - według legendy nazwa Goci oznacza ‘Konny Lud’ (RME 115).

Zgodnie z gocką legendą, zapisaną przez historyka gockiego z VI wieku - Jordanesa - Goci zamieszkiwali z początku południową część Skandynawii (łączy się z tym przekazem nazwę wyspy Gotlandii). Następnie pod wodzą króla Beriga mieli w trzech łodziach przebyć Bałtyk i osiedlić się na jego północnym wybrzeżu. Tu podbili Wandalów i inne ludy germańskie. Tacyt powiada, że ówczesnych Gotów charakteryzowały okrągłe tarcze, krótkie miecze i wyjątkowe posłuszeństwo królom. W żyłach mieszkańców naszego kraju płynie zapewne wiele gockiej krwi, zamieszkiwali bowiem Goci razem z wrogimi im Wandalami (kolejnym ludem wschodniogermańskim) dorzecze Wisły w okresie wpływów rzymskich. Gotom przypisuje się dziedzictwo archeologicznej kultury wielbarskiej, podczas gdy Wandalom (późniejszym zdobywcom Afryki Północnej) prawie w całości wykopaliska kultury przeworskiej, obejmującej swym zasięgiem cały niemal obszar późniejszej zachodniosłowiańskiej Polski (patrz Jerzy Strzelczyk *Goci, rzeczywistość i legenda* oraz *Wandalowie i ich afrykańskie państwo*, PIW 1984, 1992). Zgodnie z przekazem Jordanesa Goci opuścili doliny Wisły w drugiej połowie II wieku i podążyli na południe ku Morzu Czarnemu pod wodzą Filimera - piątego króla po Berigu.

W wieku III po Chrystusie nastąpił podział Gotów. Za panowania rzymskiego cesarza Marka Aureliusza ich ruch na południe spowodował niepokoje na północy Cesarstwa. Wiek III to ciągle najazdy na rzymskie prowincje w Azji Mniejszej i na Bałkanach, a za panowania Aureliana (lata 270-275) zmusili Goci Rzymian do wycofania się z Dacji. Goci zamieszkujący między Dunajem i Dniestrem przybrali nazwę Wizygotów (‘Zachodnich Gotów’), a ci którzy zamieszkiwali dzisiejszą Ukrainę stali się Ostrogotami (‘Wschodnimi Gotami’). Pierwszym z nich - Wizygotom, którzy na gruzach romańskiej Galii, Italii i Hiszpanii założyli wizygockie państwa, zawdzięczamy jako taką znajomość języka gockiego (a właściwie jego zachodniogockiego dialektu), który jest bardzo pomocny w poznawaniu dziejów i rozwoju

języków germańskich. Stąd tak wielkie zainteresowanie Gotami wśród germanistów.

Zapisu mowy gockiej dokonał ariański biskup Ulfilas (goc. *Ulfilas*, łac. *Vulfila*), żyjący w latach 311-383, zwany Apostołem Gotów (Goci posługiwali się też czasem pismem runicznym). Przełożył on na gocki Nowy Testament. Opracowując logiczny system 27 znaków wzorował się on na alfabecie greckim, choć widać tu także wpływy pisma runicznego. Obok run germańskich (którymi posługiwano się od ok. III wieku po Chrystusie na Półwyspie Jutlandzkim) pismo Ulfilasa stanowi ciekawy przykład najstarszej próby zapisu głosek germańskich. Do dziś zachowało się niewiele gockich zabytków rękopiśmiennych, a najslawniejszy z nich to *Codex Argenteus*. Według książki Wilhelma Streitberga *Gotisches Elementarbuch*, alfabet ten przedstawia się następująco (pod wartościami fonetycznymi podałem wartości liczbowe, bo alfabet gocki służył też do zapisu cyfr):

ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚨ	ᚱ	ᚷ	ᚹ	ᚻ	ᚾ
a	b	g	d	e	q	z	h	z
1	2	3	4	5	6	7	8	9

ᚢ	ᚦ	ᚨ	ᚱ	ᚷ	ᚹ	ᚻ	ᚾ	ᚿ
i	k	l	m	n	j	u	p	-
10	20	30	40	50	60	70	80	90

ᚱ	ᚷ	ᚹ	ᚻ	ᚾ	ᚿ	ᚰ	ᚱ	ᚲ
r	s	t	w	f	x	h	o	-
100	200	300	400	500	600	700	800	900

Należy się jeszcze kilka uwag na temat wymowy gockich głosek. Czytanie gockich tekstów nie powinno sprawiać wam większych trudności, bo najogólniej wymowa ta jest zbliżona do polskiej. Uwadze nie powinny jednak ujść pewne różnice w wymowie liter:

<i>q</i>	to głoska wymawiana jak angielskie <i>qu</i> - [kw].
<i>w</i>	to głoska zbliżona do angielskiego [w] czyli <i>u</i> niezgłoskotwórczego.
<i>h</i>	to bezdźwięczne <i>v</i> .
<i>z</i>	to głoska wymawiana jak angielskie <i>th</i> - dźwięcznie jako [x] i bezdźwięcznie jako [θ].
<i>ei</i>	to długie <i>i</i> - [i:].
<i>iu</i>	wymawiamy jak dyftong „opadający”, czyli jak dwugłoskę zbliżoną do polskiego [iɨ], nie [ju].
<i>aí</i>	to [e], ale <i>ai</i> to [ai].
<i>aú</i>	to [ɨ], ale <i>au</i> to [au].

II. ZAUCROCZENIE. ADNOTACJA NA EGZEMPLARZU *THE FIFTH BOOK OF THUCYDIDES*

Około roku 1965 pani Zilla Sherring znalazła w antykwariacie w Salisbury (hrabstwo Wiltshire) egzemplarz książki *The Fifth Book of Thucydides* z pewną adnotacją w języku gockim. Wszystko wskazywało, że autorem tego napisu mógł być młody Ruginwaldus Tolkien. Pani Sherring kupiła książkę, a kopię napisu wysłała Profesorowi. W odpowiedzi z 20 lipca 1965 roku Tolkien przyznał się do autorstwa. A wszystko zaczęło się jeszcze w czasach Szkoły Króla Edwarda...

W roku 1910 (L 357) młody Ronald Tolkien odkupuje od szkolnego kolegi nabytą na wyprzedazy książeczkę *Primer of the Gothic Language* ('Wprowadzenie do języka gockiego') autorstwa Josepha Wrighta. Następuje olśnienie, które zaowocuje nieśmiertelną miłością Tolkiena do języków germańskich. Jak pisze Carpenter: [Ronald] *nie zadowolił się samym tylko opanowaniem języka, ale zaczął wymyślać „dodatkowe” gockie słowa, którymi wypełniał luki w ograniczonym słowniku, jaki się zachował do naszych czasów, a wkrótce zaczął rekonstruować przypuszczalne, a nie zapisane reguły historycznego języka germańskiego* (B 41).

Sam Joe Wright stał się wkrótce wykładowcą Tolkiena w Oksfordzie (B 57-59), człowiekiem który wywarł na młodym Tolkienie wielkie wrażenie. Podczas wspólnych niedzielnych podwieczorków w domu Wrighta, terier aberdyński profesora o imieniu Jack oblizywał się, gdy Wright smakując ciasto śliwkowe mówił: *smakka-bagms* (co znaczy 'figowiec') (B 59). Tolkien miał wkrótce porzucić zainteresowanie gockim na rzecz języka fińskiego, ale ślady tej wczesnej miłości są obecne w twórczości Profesora przez całe jego życie.

Po przestudiowaniu *Wprowadzenia* młody Tolkien zaczął układać krótkie inskrypcje w języku gockim. Później oceniał je nisko – list do pani Sherring jest tego przykładem. Przedstawiam teraz tekst inskrypcji z *Piątej księgi Tucydidesa* z późniejszymi poprawkami (L 356-7):

*ik las zÇwaurda zizÇ
bÇÇ heleniskaizos
jerameleinais in zamma
menozsaihstin zis jeris:
zãsundi niun hunda
taihun unsaris fraujs;
duze ik bigetjau
zata laun giban allis
jeris zamma magau
maist kunnandin bi
zãkydidja jah hita anamelida
in bÇka meina zamma
twaliftin zis saihstins
afar zizei ik ju frumist
zairhlesjau alla zo
waurda glaggwuba.*

'Ja czytałem słowa tej
księgi greckiej
historii ('lato-pisu') w
miesiącu szóstym tego
roku: tysiąc dziewięćset
dziesiątego Naszego
Pana, aby osiągnąć
nagrodę przyznawaną
każdego roku chłopcu
znającemu najlepiej
Thucydidesa, a to
napisałem w mojej
książce dwunastego
szóstego [miesiąca] po tym
jak ja po raz pierwszy

przeczytałem wszystkie
słowa uważnie.'

W transkrypcji gockiej wygląda to tak:

·IK·ΛΑΣ·ΨΩ·ΥΑΠΚΑΑ·ΨΙΖΩΣ·
·ΒΩΚΩΣ·HELENIΣΚΑΙΖΩΣ·
·ΓΕΚΑΜΕΛΕΙΝΑΙΣ·ΙΝ·ΨΑΜ
ΜΑ·ΜΕΝΩΨ·ΣΑΙΗΣΤΙΝ·ΨΙΣ·
·ΓΕΚΙΣ·ΨΝΣΠΗΑΙ·ΝΙΠΗ·ΗΠ
ΝΑΑ·ΤΑΙΗΠΗ·ΠΗΣΑΚΙΣ·
·ḞΚΑΠΓΙΝΣ·ΑΠΨΕ·ΙΚ·ΒΙΓΕΤΓΑ
Π·ΨΑΤΑ·ΛΑΠΗ·ΓΙΒΑΠ·ΑΛΛΙΣ
·ΓΕΚΙΣ·ΨΑΜΜΑ·ΜΑΓΑΠ·ΜΑΙ
ΣΤ·ΚΠΗΗΑΝΑΙΝ·ΒΙ·ΨΠΚΙΑ
ΙΓΑ·ΓΑΗ·ΗΙΤΑ·ΑΝΑΜΕΛΙΑΑ
·ΙΝ·ΒΩΚΑ·ΜΕΙΝΑ·ΨΑΜΜΑ
·ΤΥΑΛΙḞΤΙΝ·ΨΙΣ·ΣΑΙΗΣ
ΤΙΝΣ·ΑḞΑΚΨΙΖΕΙ·ΙΚ·ΓΠ·ḞΚΠ
ΜΙΣΤ·ΨΑΙḞΗΛΕΣΓΑΠ·ΑΛΛΑ·ΨΩ
·ΥΑΠΚΑΑ·ΓΑΑΓΓΥΠΒΑ·

III. WIERSZ BAGME BLOMA

Cytując książkę *The Road to Middle-earth* Toma Shippeya, przedstawiam poniżej wiersz, zatytułowany **ΒΑΓΜΕ·ΒΛΩΜΑ** (w transliteracji *bagme bloma*) czyli *Kwiecie drzew*. Wiersz ten jest jednym z trzynastu utworów tworzących wspólnie cykl tzw. *Pieśni dla filologów* (szczegółów szukaj w: *Bibliografia*, str. 102), powstałych ok. roku 1925. Poniżej podaję transkrypcję i tłumaczenia tego utworu. Tłumaczenia dokonała panna Rhona Beare z Uniwersytetu Adelaidy w Stanach Zjednoczonych, a Tom Shippey zamieścił je w swej książce (*RME 303-304*).

·ΒΑΓΜΕ·ΒΛΩΜΑ·

ΒΚΠΗΑΙΜ·ΒΑΙΚΙΨ·ΒΑΙΚΚΑ·ΒΩΓΠΗ·
ΛΑΠΒΑΝΣ·ΛΙΠΒΑΝΣ·ΛΙΠΑΑΝΑΕΙ·
ΓΙΛΥΑΓΚΩΝΙ·ΓΑΙΤΗΠΗΓΑΝΑΕΙ·
ΒΑΓΜΕ·ΒΛΩΜΑ·ΒΛΑΠΑΝΑΕΙ·
ḞΑΓΚΑḞΑΗΣΑ·ΛΙΨΠΛΙΝΨΙ·
ḞΚΑΠΓΙΝΩΝΑΕΙ·ḞΑΙΚΓΠΗΙ·
ΥΩΠΓΑΝΑ·ΥΙΝΑΩΣ·ΥΑΓΓΑΝΑ·ΛΙΝΑΩΣ·
ΛΠΤΙΨ·ΛΙΜΑΠ·ΛΑΙΚΑΝΑΕΙ·

Carpenter (B 199): Tolkien nigdy przedtem nie zetknął się z magnetofonem – udawał, że traktuje urządzenie Sayera z wielką podejrzliwością, wypowiadając do mikrofonu Modlitwę Pańską po gocku, by wypędzić wszystkie mogące się tam czaić diabły... Modlitwa ta po gocku brzmi tak (cytuje za: W. Streitberg *Gotisches Elementarbuch*):

*Atta unsar zu in himinam, weihnai namo zein.
Qimai ziudinassus zeins. Wairzai wilja zeins,
swe in himina jah ana airzai.
Hlaif unsarana zana sinteinan gif uns himma daga.
Jah aflet uns zatei skulans sijaima,
swaswe jah weis afletam zaim skulam unsaraim.
Jah ni briggais uns in fraistubnjai,
ak lausei uns af zamma ubilin;*

Amen.

W tłumaczeniu na język polski:

‘Ojcie nasz któryś w niebie, niech się święci imię Twoje.
Niech przyjdzie królestwo Twoje. Niech spełnia się wola Twoja,
tak w niebie, jak i na ziemi.
Chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj.
I przebacz nam nasze winy,
jak i my przebaczymy tym, którzy nam zawinili.
I nie dopuść abyśmy ulegli pokusie,
ale nas zachowaj ode złego’.

Amen.

Zaś w transkrypcji na alfabet Wulfili:

**ATTA UNSARƷ UN IN HIMINAM. WEIHNAI NAMƷ FEIN
·UIMAI FIƷAINASSUS FEINS. WAIRƷAI WILJA FEINS.
SWE IN HIMINA GAH ANA AIRƷAI.
HLAIF UNSARANA ƷANA SINTEINAN GIF UNS HIMMA DAGA.
GAH AFLET UNS ƷATEI SKULANS SIGAIMA.
SYASWE GAH WEIS AFLETAM ƷAIM SKULAM UNSARAIM.
GAH NI BRIGGAIƷ UNS IN FRAISTUBNJAƷ.
AK LAUSEI UNS AF ƷAMMA UBILIN.
AMEN.**

V. JEŹDŹCY STEPOMI

Pozostaje jeszcze wspomnieć o śladach gockiej legendy w najważniejszym z dzieł Ruginaldusa Dwalákoneisa, czyli we *Władcy Pierścieni*. W czasach potęgi królestwa Gondoru, na stepach, które rozciągały się na południe od Zielonego Lasu, zamieszkiwał przyjazny Dúnedainom lud Nortów (tak pani M. Skibniewska przetłumaczyła nazwę *Northmen* ‘Ludzie

Północy'). O burzliwych dziejach Nortów i o ich bohaterskich walkach z Easterlingami przeczytacie w III 412-416. Nortowie byli starożytnymi przodkami Éothéodu – 'Konnego Ludu' (to słowo pochodzi już z mowy staroangielskiej), który w języku sindarińskim nazywano *Rohirrim*. Dzieje Éothéodu, który z królem Frumgarem przeniósł się w Dolinę Wielkiej Rzeki Anduiny (III 440-441), wybiegają o tysiąc lat od czasów Nortów – ludu stepów Rhovanionu. Tolkien poszukując dla Nortów języka (pamiętajmy, że Wspólna Mowa została zastąpiona we Władcy Pierścieni angielszczyzną, język Éothéodu językiem staroangielskim czyli anglosaskim, język Dali i Esgarothu językiem staroislandzkim, itd.), który byłby niezwykle starożytny nawet w porównaniu z mową Rohirrimów (czyli językiem *Beowulfa*, patrz *Sn* #5, str. 38-44), wybrał język Gotów – ludu, który także zamieszkiwał stepy i hodował konie (jak pamiętamy istnieje przekaz, że nazwa Gotów oznacza 'Konny Lud'). W pismach Tolkiena język ten reprezentuje garstka imion władców Ludu Północy i te imiona przedstawiam poniżej jako jeszcze jeden przejaw miłości Profesora do 'gockiej legendy'.

Imiona władców Nortów podano nam we *Władcy* w formie zlatynizowanej. Przedstawię je teraz w tej właśnie postaci obok odpowiednika gockiego w transliteracji łacińskiej i gockiej wraz z tłumaczeniem:

<i>Vidugavia</i>	<i>Widugauja</i>	𐌿𐌺𐌳𐌹𐌶𐌰𐌿𐌵𐌰	<i>widu</i> 'las' [ang. <i>wood</i>]; <i>gauja</i> 'mieszkaniec <i>gawi</i> (dystryktu)'; 'Mieszkaniec Lasu' (III 412, UT 311). W źródłach germańskich spotykamy to imię w formach: <i>Witugouwo</i> , <i>Witicho</i> , <i>Witege</i> i <i>Wittich</i> . Tak miał na imię syn słynnego kowala Welanda (<i>Allan</i> 190).
<i>Vidumawi</i>	<i>Widumawi</i>	𐌿𐌺𐌳𐌹𐌶𐌰𐌿𐌺𐌰	<i>widu</i> 'las'; <i>mawi</i> 'panna'; 'Leśna Panna' (III 412, UT 311).
<i>Vinitharya</i>	<i>Winitharja</i>	𐌿𐌺𐌳𐌹𐌶𐌰𐌿𐌺𐌰	<i>winid</i> 'Wend (Słowianin)' albo '*kraina łąk'; <i>harja</i> 'wojsko'; <i>winid</i> + <i>harja</i> > <i>winid-harja</i> > <i>winitharja</i> . Imię to zanotował już Jordanes w zlatynizowanej formie <i>Vinitharius</i> . jako imię króla Ostrogotów. Inne formy: (galijskie) <i>Winedharius</i> , <i>Winettharius</i> , <i>Guineterius</i> , (niemiecka) <i>Winidhere</i> (III 413, UT 311, <i>Allan</i> 190).
<i>Marhari</i>	<i>Marhari</i>	𐌿𐌺𐌳𐌹𐌶𐌰𐌿𐌺𐌰	<i>marh</i> 'koń'; <i>hari</i> '?' (UT 311).
* <i>Marhwini</i>	<i>Marhwini</i>	𐌿𐌺𐌳𐌹𐌶𐌰𐌿𐌺𐌰	<i>marh</i> 'koń'; <i>wini</i> 'przyjaciel'; 'Przyjaciel Koni' (odpowiednik stang. <i>éowine</i> lub <i>mearhwine</i>) (UT 311).
* <i>Forthwini</i>	<i>Forzwini</i>	𐌿𐌺𐌳𐌹𐌶𐌰𐌿𐌺𐌰	<i>forz</i> '?'; <i>wini</i> 'przyjaciel' (UT 291).

OD AUTORA

Moje gockie imię i nazwisko to Reikeihardus Libáinleiks.

Imię **Reikeihardus*, które sam zrekonstruowałem, pochodzi od goc. *reikeis* ‘bogaty, potężny’ [< celtyckie **rig-s* ‘władca, król’ > goc. *reiks* ‘król’] i *hardus* ‘mocny, potężny’. Jest to imię normandzkie, poświadczane bardzo późno, bo dopiero w Średniowieczu jako *Richard* (łac. *Richardus*). Odpowiada ono jednak wszelkim wymaganiom słowotwórstwa pragermańskiego i mogło istnieć również w czasach gockich (stang. **R̥seheard* [‘ri±ehc:rd], stisl. **Rikhar̥*, itd.)

Nazwisko **Libáinleiks* pochodzi od goc. rzeczownika *libáins* ‘życie’ i końcówki tworzącej przymiotnik: *-leiks*. A zatem *libáins-leiks* > **libáinleiks* ‘żywotny’ (na tej samej zasadzie co angielskie *lively* < stang. *l̥s̥ + -lic* < germ. *l̥sam(-az) + -lika*). Jest to przybliżony odpowiednik staropolskiego *derda* ‘wesołek’, które przeszło w przydomek *Derda* (popularne nazwisko) i od którego urobiono nazwę miejscową *Derdzin* i nazwisko *Derdziński*. Czy teraz wiesz kim jest autor artykułu?

·REIKEIHARDUS ·LIBÁINLEIKS ·

Literatura:

- Allan J. *An Introduction to Elvish*, Bran’s Head, Trowbridge 1995.
Carpenter H. J.R.R. Tolkien. *A Biography*, HarperCollins, London 1992.
-, *The Letters of J.R.R. Tolkien*, George Allen & Unwin, London 1990.
Encyclopaedia Britannica, 1966.
Shippey T.A. *The Road to Middle-earth*, Grafton, London 1992.
Skeat W.W. *The Concise Dictionary of English Etymology*, London 1884.
Streitberg W. *Gotisches Elementarbuch*, Berlin 1886.
Strzelczyk J. *Goci – rzeczywistość i legenda*, PIW, Warszawa 1984.
-, *Wandalowie i ich afrykańskie państwo*, PIW, Warszawa 1992.
The Concise Oxford Dictionary of English Etymology, Oxford University Press, Oxford 1992.
Tolkien J.R.R. *Władca Pierścieni*, Muza, Warszawa 1996.
-, *Unfinished Tales of Númenor and Middle-earth*, HarperCollins, London 1993.

